

TÜRKÇE'DE 'SPOR HABER BAŞLIKLARI' : İNCELENMESİ VE ÖĞRETİMİ

Işıl (İnce) Özyıldırım*, Gülsev Pakkan**

ÖZET: Bu çalışmada, Türkçe' de spor haber başlıklarının incelenmesi ve öğretimi üzerinde durulmaktadır. Yapılan araştırma, Türkçe' de spor haber başlıklarının kendine özgü bir yapı oluşturduğunu ve işlevsel bir boyutunun bulunduğunu göstermiştir. Ayrıca, bu haber başlıklarının dil öğretiminde kullanılarak Türkçe'nin hem yapısal hem de işlevsel özelliklerinin vurgulanabileceği tartışılmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: spor haber başlıkları, söylem çözümlemesi, söylem kuramı, dil öğretimi.

ABSTRACT: This study has been carried out to examine the features of the language used in the headlines of sports news in Turkish newspapers and how these headlines could be used in language teaching. It has been stressed that a language cannot be studied only by depending on its grammatical structure, its communicative functions should also be taken into consideration. It has been found out that headlines of sports news in Turkish newspapers have several communicative functions and these headlines could be used in language teaching to emphasize both the structure and the functions of these structures in Turkish.

KEY WORDS: Headlines of sports news, discourse analysis, speech acts, language teaching.

1. GİRİŞ:

Kitle iletişimi ve bu iletişimde kullanılan dilin incelenmesi uzun zamandır dilbilimcilerin ve iletişim uzmanlarının ilgi odağı olmuştur. Çünkü bu dil, gazete, dergi, radyo, televizyon gibi yaşamımızın vazgeçilmez parçaları haline gelen kitle iletişim araçları sayesinde çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Günümüzde kitle iletişimi öyle büyük boyutlara ulaşmıştır ki, bu yolla görüp işittiğimiz dil büyük olasılıkla etrafımızdaki insanlarla olan iletişimimizde kullandığımız dilden daha fazladır; toplumu yönlendirmekte ve milyonlar üzerinde etkili olmaktadır (Bell, 1991:1).

Kitle iletişimde kullanılan değişik dil kesitleri içinde 'haber dili' önemli bir yer tutmaktadır. Spor haberleri ise bütün günlük gazetelerin en az birkaç

sayfasında ve spor gazetelerinin tümünde yer almaktadır. Bu yazının amacı, kitle iletişimde özel bir dil kesiti oluşturduğuna inandığımız 'spor haber başlıkları'nı incelemek ve dil öğretiminde bu başlıkların nasıl kullanılabileceğini araştırmaktır.

Gazete haberciliğini inceleyen yeni bir alan da, bindiği gibi, 'söylem çözümlemesi'dir. Son yıllarda dil çalışmalarındaki en önemli gelişmelerden biri sayılan söylem çözümlemesi dil çalışmalarının tümce düzeyi ile sınırlı kalamayacağı, iletişimin bütün boyutlarıyla çözümlenebilmesi için disiplinlerarası bir yaklaşım gerektiği düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. 1970'li yıllarda budunbilim, dilbilim, göstergebilim, ruhbilim, yazınbilim, kitle iletişimi gibi alanlarda kendini göstermeye başlayan ve dilin çok yönlü incelenmesi gerektiği temeline dayanan bu gelişmeler kısa sürede söylem çözümlemesi adı altında daha sistemli bir şekilde çalışılmaya başlandı. IZI (Van Dijk, 1985 a :xi).

Dil çalışmalarında pek çok yöntem ve kuramın kullanılabileceğini vurgulayan söylem çözümlemesi 'haber dili'ne de bir iletişim türü olarak bakmakta, bu dilin önemini ve işlevini bağlamsal, toplumsal ve kültürel değişkenler çerçevesinde değerlendirmektedir.

Türkçe'de 'spor haber başlıkları' incelendiğinde ise kendine özgü bir yapı oluşturduğu dikkati çekmektedir. Diğer dil kesitlerinde olduğu gibi spor haberleri dilinin de incelenmesi disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirmektedir. Çünkü dil, sosyal, kültürel, işlevsel, yazınsal v.b. gibi pek çok boyutu olan bir olgudur. Bu anlamda, 'spor haber başlıkları'nın geleneksel dilbilgisi düzeyini aşan bir yaklaşımla ele alınıp incelenmesi hem kitle iletişiminin çözümlenmesine ve hem de bu özel dil kesitinin öğretimine katkıda bulunacaktır.

2. 'SPOR HABER BAŞLIKLARI' DİLİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Kısalık, Çarpıcılık ve Konuşma Dili Kullanımı

Bütün haber başlıkları gibi 'spor haber başlıkları'nın da en önemli özelliği kısa ve çarpıcı olmalarıdır. Van Dijk' ın da belirttiği gibi, gazete haberciliğinin başlıkla başlayıp, giriş paragrafı ve haber metniyle devam ettiğini IZI (1985b: 84) düşünürsek,

başlıkların gazete ve okuyucu arasında önemli bir işleve sahip olduklarını söyleyebiliriz. İyi bir başlık, ilgili haber metninin tam bir özeti olmalı ve burada verilen bilgiyle özdeşleşmelidir I4I (Bell, 1991: 186). Ayrıca her başlık okuyucunun ilgisini çekecek kadar çarpıcı ve çok yer kaplamayacak şekilde kısa olmalıdır. Bu nedenle başlıklarda eksiltili tümce yapıları ve gönderimler sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin,

Sonuç da oyun da çok kötü (Hür., 28 Mart 1996, 29)
(Sonuç da çok kötü, oyun da çok kötü)

Fiesta gibiydi (Hür. 3 Mart 1996, 30)
(Fenerbahçe kongresi Fiesta gibiydi)

Zafere adım adım (Hür., 9 Mart 1996, 25)
(F.Bahçe zafere adım adım yaklaşıyor)

Hakem kararıyla 0_0 (Hür., 10 Mart 1996, 28)
(Maç hakem kararıyla 0_0 bitti)

gibi eksiltili anlatımların yanısıra

Bu kupayı istiyoruz (Hür., 13 Mart 1996, 30)
(Koraç kupası)

Biz ebedi dostuz (Hür., 8 Mart 1996, 26)
(Beşiktaş ve Fenerbahçeli futbolcular)

İşte taraftar, işte şampiyon (Hür., 7 Mart 1996, 28)
(Efes Pilsen taraftarları ve Efes Pilsen takımı)

örneklerinde olduğu gibi metin içine veya dışına gönderimler de yapılmakta ve bu şekilde başlık ve metin arasında bağlaşıklık sağlanmakta; kısa fakat kendi içinde bir bütün oluşturan metinler elde edilmektedir.

Spor haber başlıklarının bir diğer özelliği ise 'konuşma dili' kullanımudur. "Yazı diline karşı olarak, gündelik konuşmalarda kullanılan dil" I5I (Vardar, 1980: 135) olarak tanımlayabileceğimiz konuşma dili daha yakın ilişkiler çerçevesinde kullanılması uygun olan ve argo sayılabilecek sözcük veya deyimleri de kapsamakta ve spor haber başlıklarında sıklıkla kullanılmaktadır. Bu kullanım spor olaylarının sınır tanımayan coşku ve hareketliliğinin gazete sayfalarına yansması olarak değerlendirilebilir. Aşağıdaki başlıkları konuşma dili kullanımına örnek olarak verebiliriz:

Utandık, rezil olduk (Hür., 26 Mart 1996, 30)

Stefanel Fener'in belası (Hür., 15 Şubat 1996, 30)
Dortmund tam gaz (Fan., 19 Mart 1996, 6)

Didiştirler (Hür., 10 Mart 1996, 26)

Don kavgası (Hür., 11 Mart 1996, 30)

Minderde rezalet (Hür., 29 Mart 1996, 28)

Fener tepetaklak (Hür., 15 Nisan 1996, 28)

Taş gibi savunma (Hür., 6 Mart 1996, 25)

2.2. Alan Dili Kullanımı

Her özel dil kesitinde olduğu gibi spor dilinin de kendine özgü sözcük ve terimleri bulunmakta ve bu özel dilin anlaşılması spor, spor terimleri, sporcu ve spor adamları bilgisi ve tüm spor olaylarının yakın takibini gerektirmektedir. Aşağıdaki başlıklar buna örnek olarak verilebilir:

Kayalı kilit yedi (Hür., 26 Mart 1996, 30)
(sporcu) (spor terimi)

Efes'tenkıskaçtaktığı(Mil.,13Mart 1996, 26)
(takım adı) (spor terimi)

Ülker Play-Off'ta (Hür., 16 Şubat 1996, 29)
(takım adı) (spor terimi)

Süper smaç McRae'nin (Hür.,10Mart1996, 27)
(spor terimi) (sporcu)

VanGobbel= Nizami şarjı (Hür., 22 Mart 1996, 16)
(sporcu) (spor terimi)

Fair-Play Paneli (Mil., 15 Şubat 1996, 22)
(spor terimi)

Emlakbank Final-Four'da (Mil.,15 Şubat 1996, 23)
(takım adı) (spor terimi)

2.3. Yaratıcılık

Spor haber başlıklarında yaratıcı kullanımlara da sıklıkla rastlamaktayız. Yazınsal kullanım olarak adlandırabileceğimiz bu yapılarda yaratıcılık çok önemli rol oynamakta ve başlığın ilgi çekici olmasını sağlamaktadır. Bunlara örnek olarak

Yaralı aslan korkutur (Mil., 20 Mart 1996, 28)

İspanyol boğası Barcelona (Hür., 17 Şubat 1996, 27)
gibi eğretilemeleri;

Cimbom Rambo gibi çalışıyor (Akş., 8 Ocak 1996, 10)

Fener bomba gibi (Tar., 22 Mart 1996, 3)
benzetmelerini;

Ya düğün, ya düğüm (Hür., 22 Mart 1996, 26)

Altın kulaç ilgiye muhtaç (Mil. ,13 Mart 1996, 24)

Fener güç ama üç (Hür., 18 Şubat 1996, 20)
gibi ses tekrarlarını;

Fener ışıl ışıl (Hür., 4 Mart 1996, 28)

Zirve şıkır şıkır (Hür., 17 Şubat 1996, 25)
gibi ikilemeleri;

Pehlivanlar dünyayı titretti (Akş., 8 Ocak 1996, 10)

Ölüm kalım maçı (Hür., 4 Mart 1996, 28)

gibi abartmaları; ve

Böylesini 'Çek'medik (Hür., 27 Mart 1996, 28)

Tugay sapsarı (Fan., 25 Mart 1996, 11)

Avrupa'nın Efe'si (Mil., 15 Şubat 1996, 24)

Fener'in İngiliz anahtarı Atkinson (Hür., 27 Şubat 1996, 15)

gibi sözcük oyunlarını verebiliriz.

Spor haberlerindeki yaratıcılık boyutu takım adlarında da kendini göstermektedir. Maçlardan gazete sayfalarına taşınan bu adlar değişik çağrışımlar yapmakta, özellikle güç belirten semboller içermekte ve ilginç özellikler taşımaktadırlar. Örneğin,

Kartal zirve uçuşunda (Hür., 2 Mart 1996, 26)

Kartal'dan Kanarya'ya sataşma var (Fan., 19 Mart 1996, 1)

Terim Cimbom'da (Fan., 22 Mart 1996, 1)

Aslan'ın onur zaferi (Mil., 24 Mart 1996, 28)

Es Es'i bana bırakın (Tar., 28 Mart 1996, 5).

Bu başlıklarda, 'Kartal' Beşiktaş'ı, 'Kanarya' Fenerbahçe'yi, 'Cimbom' ve 'Aslan' Galatasaray'ı, 'Es Es' ise Eskişehirspor'u temsil etmektedir.

2.4. Spor Dili ve Dünya Bilgisi

Daha önce de vurguladığımız gibi, günümüzdeki dil çalışmaları disiplinlerarası bir yaklaşımı gündeme getirmiştir. Bu nedenle dil çözümlemelerinde dilin değişik boyutlarının ayrı ayrı incelenmesi söz konusu olmaktadır. Her söylemde olduğu gibi, spor haberleri söyleminin de sosyal ve kültürel boyutları bulunmaktadır. Ayrıca, Brown ve Yule'un da belirttiği gibi bu sosyo-kültürel bilgi aslında bizim genel dünya bilgimizin sadece bir parçasıdır, ve bu bilgiler her türlü söylemi çözümlememize yardımcı olmaktadır İ61 (1983: 79). Spor haber başlıklarında kullanılan atasöz, deyim ve daha pek çok kültürel anlatımın algılanması okuyucunun sosyo-kültürel bilgisine dayanmaktadır:

Milliler görüçüye çıktı (Hür., 27 Mart 1996, 30)

Gençler kurban kesti (Hür., 23 Mart 1996, 26)

Kayseri'de horon (Hür., 23 Mart 1996, 29)

PTT'ye bayram şekeri (Hür., 22 Şubat 1996, 17)

Kurt kocamadan maskara oldu (Hür., 16 Mart 1996, 24)

Fena nal topladık (Hür., 26 Mart 1996, 30)

Fener köşeyi döndü (Hür., 11 Mart 1996, 28)

Ali Şen kazdığı kuyuya düştü (Akş., 10 Ocak 1996, 10)

Şen küplere bindi (Mil., 31 Mart 1996,

örneklerindeki 'görüçüye çıkmak', 'kurban kesmek',

'bayram şeker', 'horon' gibi sosyo-kültürel bilgi gerektiren ifadeler, 'Kurt kocamadan maskara oldu' gibi atasözleri, 'kazdığı kuyuya düşmek', 'nal toplamak', 'köşeyi dönmek', 'küplere binmek' gibi deyimler ancak bu bilgileri paylaşan insanlar tarafından anlaşılabilir.

Başlıklar ve haber metinleri aslında bir buzdağının görünen kısımlarıdır; açıkça söylenmeyen fakat herkes tarafından paylaşılan bilgiler gazete ve haber yazarının görüş ve değerlendirmeleriyle yoğrularak okuru belli bir doğrultuda düşünmeye yöneltmektedirler İ71 (Van Dijk, 1991). Örneğin,

Bu komployu ya kıracağız, ya kıracağız (Hür., 24 Şubat 1996, 19),

Ya kazanacağız, ya kazanacağız (Hür., 14 Mart 1996, 27)

örneklerinde dönemin başbakanı Tansu Çiller'in kullandığı ve kararlılığı vurgulayan bir yapı kullanılmakta;

Teessüf ederim (Hür., 25 Mart 1996, 31),

Aklını seveyim Fatih (Hür., 17 Şubat 1996, 24),

F.Bahçe'de işlem tamam (Mil., 14 Mart 1996, 25)

başlıklarında o dönemde reklamlarda kullanılan basmakalıp terimlere,

Neredeydik, nerelere geldik (Hür., 16 Mart 1996, 24)

başlığında ise bir şarkı sözüne gönderim yapılmaktadır. Ayrıca,

Karagücü uygun adım (Hür., 10 Mart 1996, 27)

örneğinde askeri bir terim olan 'uygun adım'ın ileriye gitmek;

Yunan'a zeytin dalı (Hür., 21 Mart 1996, 31)

örneğinde ise 'zeytin dalı'nın barış önerisi anlamında kullanıldığının herkes tarafından paylaşılan bir bilgi olduğu varsayılmaktadır.

Sonuç olarak, spor haber başlıklarının kısıklık, çarpıcılık, yaratıcılık, alan dili kullanımı, kültür ve dünya bilgisi gibi pek çok boyutu olan, canlı ve hareketli anlatımlardan oluşan bir dil kesiti olduğunu söyleyebiliriz.

3. 'SÖZEYLEM KURAMI' AÇISINDAN SPOR HABER BAŞLIKLARI

Son yıllardaki söylem çözümlemesi çalışmaları 'edimbilimsel' bir yaklaşımı da beraberinde getirmiştir. 'Edimbilim' veya 'Kullanımbilgisi' olarak bilinen kuram, dilin sadece dilbilgisel bilgilere dayanarak anlaşılamayacağını; dilin toplumsal bir yönü de olduğunu ve ancak sözel iletişim içindeki işlevleri de ele alındığında tam olarak yorumlanabileceğini vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle, sözceler aracılığıyla insanlar sadece dilbilgisel yapılar üretmekle

kalmayıp, aynı zamanda bir takım sosyal eylemleri de yerine getirmektedirler I8I (Van Dijk, 1980: 176).

1970'li yıllarda kendini gösteren 'sözeylem' kuramı da ilk olarak İngiliz filozof J.L.Austin tarafından ortaya atılmış ve daha sonra Searle ve birçok dilbilimci tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre, dildeki sözceler sadece dilbilgisel anlamlarla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda betimleme, söz verme, şikayet etme, emir verme, rica etme, korkutma, etkileme vb. gibi değişik işlevleri yerine getiren eylemler de belirtmektedirler I9I (Stubbs, 1983: 147).

Austin sözceleri 'düzsöz', 'edimsöz' ve 'etkisöz' olmak üzere üçe ayırmaktadır. Bunlardan 'düzsöz' sadece anlamı olan sözleri bir araya getirme yoluyla gerçekleşmekte ve dilbilimcilerin en çok ilgilendiği alanlar arasında yer almaktadır. 'Edimsöz' ise bir sözcüyü kullanırken bir edimde bulunma yoluyla gerçekleşmektedir. Buna örnek olarak 'söz vermek', 'emir vermek', 'önermek' gibi eylemleri verebiliriz. 'Etkisöz' eylem ise dinleyicinin veya okuyucunun düşüncelerinde değişiklik yapmak amacıyla kullanılan sözceler sonucunda ortaya çıkmaktadır. 'Korkutma', 'kızdırma', 'eğlendirme', 'ikna etme' gibi eylemler de bu grup içinde yer almaktadır I10I (Coulthard, 1977: 17-18).

3.1. Spor Haber Başlıkları ve Durum Bağlamı

Bir metnin tam olarak çözümlenebilmesi için bulunduğu iletişimsel bağlamın incelenmesi gerekmektedir. Hymes'a göre, her iletişimin iki ucu vardır: 'gönderen' ve 'gönderilen'. Bunlardan gönderen, sözcüyü üreten konuşucu veya yazar; gönderilen ise dinleyici veya okuyucudur. Hymes daha sonra aynı iletişim bağlamı içerisinde diğer insanların da bulunabileceğini göz önüne alarak bu sınıflamaya 'dinleyiciler' adı altında bir bölüm daha eklemiştir I11I (Brown ve Yule, 1983: 38).

Bir kitle iletişim türü olan spor haber başlıklarına baktığımızda ise iletinin gönderen ve gönderilen uçlarında pek çok insan bulunduğunu görüyoruz. İletişim aracı gazete olan spor başlıklarında gönderen olarak spor yazarı, yayımcı, basımcı, fotoğrafçı vb. gibi bir grup insan, gönderilen olarak ise sayısı milyonlara varan bir okuyucu kitlesi bulunmaktadır. Dolayısıyla, iletişim gazeteci ve okuyucu arasında gerçekleşmektedir. Örneğin,

Naim rekorlarla dalga geçiyor (Hür., 29 Mart 1996, 27)

Efes Pilsen zirvede (Hür., 27 Mart 1996, 29)

Ali Sami Yen onarıyor (Hür., 26 Mart 1996, 31)

Gölü yine unuttuk (Hür., 28 Mart 1996, 31)

gibi başlıklarda birinci derecedeki katılımcılar gazeteci ve okuyucudur.

Spor haber başlıkları haber kaynağı açısından incelendiğinde ise ikinci derecedeki katılımcıların da iletişim süreci içerisinde yer aldığını görüyoruz. Spor dünyası içinde yer alan ve sözleri haber değeri taşıyan insanlar haber kaynağı olarak kullanılmakta ve bu durumda iletişim ikinci derecedeki katılımcılar ve okuyucu arasında gerçekleşmektedir. Aşağıdaki başlıklar buna örnek olarak verilebilir:

Terim: Her takım yenilir (Hür., 27 Mart 1996, 30)

Högh: Pozisyon penaltıydı (Hür., 26 Mart 1996, 33)

Parreira: Daha teslim olmadık (Hür., 23 Mart 1996, 28)

Souness: Fener bizden korksun (Hür., 28 Mart 1996, 33)

Sergen: Biz yeneriz (Hür., 9 Mart 1996, 25)

3.2. Spor Haber Başlıklarında Kullanılan Sözeylemler

Yukarıda sözü edilen durum bağlamı sözeylem kuramı açısından incelendiğinde ikinci derecedeki katılımcıların ifadeleri arasında 'korkutma', 'söz verme', 'tehdit etme', 'inkar etme', 'rica etme', 'pişman olma' vb. gibi pek çok eylem bulunurken, birinci derecede katılımcı olan ve konumu gereği tarafsız olması gereken gazete spor yazarının tümcelerinde sadece dört ayrı eylem göze çarpmaktadır: bilgi verme, coşturma, övme ve eleştirme.

3.2.1. Bilgi Verme

Spor haber başlıklarında spor yazarı tarafından en çok kullanılan eylem türü bir edimsöz olan 'bilgi verme' eylemidir. Sporcular, spor adamları, maçlar ve her türlü spor olaylarını kapsayan bu bilgiler her gün gazete sayfalarında yer almaktadır:

G.Saraylı futbolcular Tanju'yu ziyaret etti (Hür., 17 Şubat 1996, 15)

Yılın sporcuları ödülleri aldı (Hür., 3 Nisan 1996, 27)

Sınırsız yabancıya onay (Hür., 21 Şubat 1996, 15)

Ay-Yıldız'ın başkent turu (Mil., 10 Ocak 1996, 26)

Ufuk, haftanın basketbolcusu (Hür., 14 Şubat 1996, 31)

Kartal Antalya yolcusu (Akş., 10 Ocak 1996, 11)

G.Saray Süren'i seçti (Mil., 17 Mart 1996, 26)

Sergen, Samsun maçında yok (Hür., 17 Şubat 1996, 27)

Fevzi ameliyat oldu (Mil., 16 Ocak 1996, 24)

Kemalettin yine cezalı (Hür., 24 Şubat 1996, 18)

Terim'e süper teklif (Hür., 16 Şubat 1996, 29)

3.2.2. Coşturma

Spor başlıklarındaki coşturma eylemi ise yazarın

tarafsız olma gereğinden dolayı milli maçlarla sınırlı kalmaktadır. Spor yazarının milli maçlardan önceki amacı, hedef okuyucu kitlesinin milli duygularını harekete geçirerek onları coşturmak ve dolayısıyla da onların duygularında değişiklik yaratmak olduğundan, bu tip eylemler etkisöz eylem grubuna girmektedir. Aşağıdaki başlıkları coşturma eylemine örnek olarak verebiliriz:

- Çağlayan gibi coşacağız (Mil., 10 Ocak 1996, 28)
 Haydi Efes'im (Hür., 17 Şubat 1996, 31)
 İnaniyoruz kazanacağız (Hür., 13 Mart 1996, 28)
 Yaz, tarih yaz Efes (Mil., 13 Mart 1996, 28)
 Mutlaka kazanacağız (Hür., 14 Şubat 1996, 31)
 Şimdi kazanma zamanı (Hür., 20 Şubat 1996, 25)
 Kupayı alacağız (Hür., 17 Şubat 1996, 27)
 Anne, Türkler geliyor (Hür., 2 Mart 1996, 25)
 Daha ileriye Türkiye (Hür., 19 Mart 1996, 30)
 Dansöz oynatacağız (Mil., 24 Mart 1996, 27)

3.2.3. Övme

Spor yazarının en önemli görevlerinden birisi de maç sonrası değerlendirmeler yapmak ve spor olaylarında beğendiği tüm yönleri övgü şeklinde ortaya koymaktır. Bu övgülerdeki temel işlev başarılı olmuş kişi veya kişileri iyi yönde güdülemek ve onları daha başarılı olmaya yönlendirmek olduğundan bu tip eylemler de kullanım açısından etkisöz eylem değeri kazanmaktadır. Örneğin:

- Şahanesin Efes (Sab., 15 Şubat 1996, 24)
 Milliler zımba gibi 3-2 (Hür., 15 Şubat 1996, 31)
 Çok iyi oynadık (Hür., 15 Şubat 1996, 31)
 Bravo Avluca (Hür., 31 Mart 1996, 32)
 Türkiye denince Efes (Hür., 12 Mart 1996, 31)
 G.Saray şahlandı (Mil., 23 Mart 1996, 28)
 Efelerin efesi, Avrupa'nın yeni "Efes"i (Ftmç., 15 Mart 1996, 5)
 Fener bomba gibi (Tar., 22 Mart 1996, 3)
 Aferin Avluca (Hür., 31 Mart 1996, 30)
 Türk basketbolu zirvede (Hür., 17 Şubat 1996, 27)
 Efes Pilsen'e şapka çıkarın (Hür., 14 Mart 1996, 28)

3.2.4. Eleştirme

Maç sonrası değerlendirmelerde övgü gerektiren başarıların yanısıra başarısızlıkların aktarımı da söz konusu olmaktadır. Bu durumda spor yazarı beğenmediği yönleri eleştirerek yapılan hataları göz

önüne sermekte ve bunların bir daha tekrar edilmemesi için işlevsel açıdan güdüleyici bir rol oynamayı amaçlamaktadır. Bundan dolayı eleştirme de bir etkisöz eylem değerindedir. Aşağıdaki başlıkları bu eyleme örnek olarak verebiliriz:

- Yazıklar olsun (Hür., 20 Şubat 1996, 18)
 Gol özürülüler (Hür., 19 Şubat 1996, 19)
 G.Saray'a neler oluyor (Hür., 17 Şubat 1996, 26)
 Pistte döküldük (Hür., 10 Mart 1996, 26)
 F.Bahçe yanlış yapıyor (Akş., 7 Ocak 1996, 10)
 Ankaragücü atamıyor (Hür., 19 Şubat 1996, 21)
 Sağmal inek gibiyiz (Mil., 20 Mart 1996, 26)
 Utan Tugay (Hür., 3 Nisan 1996, 27)
 Manzara kötü (Hür., 3 Mart 1996, 30)
 Minderde yaprak dökümü (Mil., 20 Mart 1996, 28)
 Hatalı goller (Hür., 15 Şubat 1996, 28)
 A.Gücü derin uykuda (Hür., 11 Mart 1996, 31)

Yukarıda incelenen örneklerde de görüldüğü gibi spor haber başlıklarındaki bildirimler dilbilgisel yapılarının yanısıra belli bir amaca hizmet eden söylemlerden oluşmaktadır. Diğer bir deyişle, spor haber başlıklarında kullanılan sözcükler sadece yapısal anlamlarıyla sınırlı kalmayıp, bilgi verme, coşturma, övme ve eleştirme gibi kullanım değerleri kazanmaktadır. Bundan dolayı, spor haber başlıklarının kitle iletişimi açısından tam olarak yorumlanabilmesi ancak bütün bir söylem evreni içerisinde incelendiği zaman mümkün olabilmektedir.

4. SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ VE DİL ÖĞRETİMİ

Daha önce de vurgulandığı gibi, son yıllarda dil çalışmalarındaki en önemli gelişmelerden biri sayılan söylem çözümlemesinin dilbilimsel çalışmalara pek çok katkıları olmuştur. Geçmişte dilbilim kuramlarının tek hedefi dildeki yapıları betimlemek iken, günümüzde bu geleneksel yaklaşımdan oldukça uzaklaşmış ve disiplinlerarası bir yaklaşım ile dil yapısının gerçek hayattaki kullanım alanları ve işlevleri üzerinde durulması gündeme gelmiştir. Bu yeni yaklaşımın en belirgin örneği sayılabilecek söylem çözümlemesi çalışmalarının toplumbilim, budunbilim, ruhbilim, çeviribilim, yazınbilim ve dil öğretimi gibi pek çok bilim dallarına da yansımaları olmuştur (Beaugrande, 1980: 209-10).

Geleneksel dil öğretiminde genellikle sesletim, sözcük ve dilbilgisi öğretimi ön planda tutulmuş, bir başka deyişle, dilin yapısı üzerinde durulmuştur. Bu yöntemlerle dil öğrenen kişiler dilin yapısı hakkında pek çok bilgiye sahip olmuşlar, dilbilgisi kurallarına

uygun tümceler kurmayı öğrenmişlerdir. Ancak, söylem çözümlemesi çalışmalarının da ortaya koyduğu gibi, dil sadece birbiriyle ilişkisi olmayan bir tümceler bütünü değildir; tam tersine dil, bir bağlam çerçevesinde birbirine anlam bakımından bağlanmış tümcelerden oluşan bir bütündür ve bu tümcelerin bağlama göre de çok çeşitli işlevleri vardır. Dolayısıyla, bir dil kullanarak iletişimde bulunan bir kişinin bu iletişimi başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmesi için sadece dil yapılarını bilmesi yeterli olmayacaktır; dil öğrenen bir kişinin dilin yapısı hakkında öğrendiği tüm bilgileri bu yapıların gerçek hayattaki işlevlerine göre kullanabilmeyi de bilmesi gerekecektir. Bu nedenle, bir iletişim örüntüsü olan dilin iletişimsel işlevinin de ortaya konacağı ve dildeki değişik söylemlerin işlevlerinin bağlamsal, toplumsal ve kültürel değişkenler çerçevesinde öğretilebileceği bir dil öğretim yönteminin kullanılması gerekmektedir. Bu durumda söylem çözümlemesinin dil öğretimine yaptığı katkılar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Dil öğretiminde sadece dil yapılarını vurgulamak yeterli değildir çünkü gerçek hayatta kişiler dili kullanırken dil yapılarını rastgele değil amaçlarına yönelik, bağlama uygun olarak seçmektedirler. Dolayısıyla bu da dil öğrenenlere dil yapılarının yanısıra bu yapıların hangi durumlarda, kimlerle iletişimde bulunurken, nasıl kullanılacaklarını, bir başka deyişle, yapıların işlevsel özelliklerinin de öğretilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2. Yapı ile işlev arasındaki bu bağı kurabilmek dil öğrenenlerin dildeki değişik söylemleri anlama ve üretmelerine yardımcı olacaktır. Bir dildeki çeşitli söylemler yapıları ve işlevleri açısından birbirinden farklıdır ve dil öğrenenlerin bunları da öğrenmeleri iletişim kurabilmeleri açısından oldukça büyük bir önem taşımaktadır I131 (Cook, 1989:41-2).

Bu görüşlerin ışığı altında dil öğretimi de iletişimsel bir boyut kazanmış ve dil yapılarının öğretimi yeniden gözden geçirilerek işlevsel özellikler üzerinde de durulmaya başlanmıştır.

4.1. Gazeteler ve Dil Öğretimi

Son yıllarda kitle iletişimlerinin hızla gelişmesi ve kitle iletişim araçlarının yaygın bir şekilde kullanılması pek çok bilim dalını etkilemiştir. Bu etkilenmenin gözlenebildiği bilim dallarından birisi de dil öğretimidir. Örneğin, kitle iletişim araçları arasında önemli bir yer tutan ve pek çok kişinin kolaylıkla ulaşabildiği gazeteler, dil öğretiminde sıklıkla kullanılan malzemeler arasında yer almaktadır.

Peki, dil öğrenenler niçin gazeteleri dil öğretim malzemesi olarak seçmektedirler? Bu soruya ilk anda şu yanıtları verebiliriz:

1. gazetelerin ders kitaplarından daha ilginç ve güncel olması,
2. gazetelerin sınıfıçi çalışmalara çeşitlilik getirmesi I141 (Sanges, 1983: 38).

Ancak gazetelerin dil öğretimi sınıflarında kullanılma nedenleri sadece bunlar olamaz. Bu özelliklerin yanısıra gazeteleri sınıflara taşıyan en önemli nedenlerden biri, gazetelerin, bir dilin ait olduğu 'kültürün' bir bağlam içerisinde görülebildiği en önemli kaynaklardan biri olmasıdır I151 (Haggan, 1990: 41).Gazeteleri ders malzemeleri olarak kullanan öğretmen, dili kültürel bağlamı içinde öğretir ve dilsel yapıların böyle bir bağlam içinde nasıl anlamlı hale geldiklerini ve hangi işlevleri yerine getirdiklerini örnekleyebilir. Ayrıca, yaratıcı ve yenilikçi bir dil öğretmenin kullanabileceği ders malzemeleri arasında yer alan gazeteler, öğretmene çok çeşitli dil kullanım alanlarını öğretebilme olanağını sunmaktadırlar.Örneğin, bir gazetede haber metinleri, makaleler, televizyon ve radyo programları, sinema ve tiyatro haberleri, müzik ve magazin haberleri, ilanlar, yemek tarifleri, hava durumu, yıldız falı, spor haberleri gibi çok çeşitli söylem şekilleri, bir başka deyişle, dil kullanım alanları bulunmaktadır I161 (Parks, 1982: 40). Adı geçen bu söylem çeşitleri yapıları ve işlevleri açısından birbirlerinden çok farklıdır ve bu özelliklerinden dolayı da dil öğretmenin bu farklı söylem çeşitlerini öğretebilmesi açısından çok önemli bir yer tutmaktadırlar. Ayrıca, gazetelerdeki bu çeşitli söylemlerin öğretilmesiyle, dil öğrenen kişilerin, okuma, yazma, konuşma ve hatta dinleme becerileri de gelişmektedir. Aşağıdaki bölümde, ilgi çekici ve değişik bir söylem çeşidi olan spor haber başlıklarının dil öğretiminde ve özellikle de Türkçenin öğretiminde nasıl kullanılabileceğini göstermeğe çalışacağız. Verilecek örneklerde, inceleme bölümündeki spor haber başlıkları kullanılacak ve Türkçeyi ikinci bir dil olarak öğrenenlerin, gazetelerde yer alan bu başlıkları anlayabilmeleri için gerekli olan bazı dil becerilerini geliştirebilmelerine yardımcı olacak etkinlikler sunulacaktır.

4.2. Spor Haber Başlıkları ve Dil Öğretimi

Spor haber başlıklarının en önemli özelliğinin kısalık ve çarpıcılık olduğu ve bu nedenle de başlıklarda eksiltili tümce yapılarının ve gönderimlerin sıklıkla kullanıldığı önceki bölümlerde işlenmişti. Şimdi, bu özelliklerin ön plana çıkarılacağı bazı etkinlikleri inceleyelim.

ÖRNEK 1. 4'erli gruplar halinde çalışarak, aşağıda verilen başlıklarda altı çizili olan sözcük ve/ya sözcüklerin kime, neye, ve/ya hangi olayı hedef aldığını tahmin ediniz.

1. Bu kupayı istiyoruz.

2. Biz ebedi dostuz.
3. Altın kulaç ilgiye muhtaç
4. Minderde rezalet
5. Yaralı aslan korkutur

Bu örnekte, öğrencilerin metin içine veya dışına yapılan gönderimleri kestirebilmeleri ve bu şekilde başlıkları başarılı bir şekilde anlayabilmeleri ve yorumlayabilmeleri için gerekli olan becerilerini geliştirmeleri hedef alınmıştır. Böyle bir etkinlikte başarılı olabilmeleri için öğrencilerin, bu başlıklarda bahsedilen spor olaylarından haberdar olmaları ve dünya bilgilerini kullanmaları gerekmektedir.

ÖRNEK 2. Aşağıdaki başlıklar Türkçede eksiltili tümceler olarak adlandırılmaktadır. Bu başlıkları eksiltili yapılar kullanmadan yeniden yazınız. Tümceleri yeniden yazarken bazı eklemeler yapılması gerekebilir; bu eklemeleri yapmayı unutmayınız.

1. Sonuç da oyun da çok kötü
2. Hakem kararıyla 0-0
3. Zafere adım adım
4. Fiesta gibiydi

İkinci örnekte ise, eksiltili tümce yapısının Türkçede nasıl kullanıldığı ve başlıkların anlamını nasıl etkilediğini öğretecek bir alıştırma sunulmuştur. Böylece, hem dil yapıları, hem de dil becerileri vurgulanmıştır.

ÖRNEK3. Aşağıdaki başlıklarda altı çizili sözcük veye sözcükleri en iyi açıklayan anlatımları bulunuz.

1. Dortmund tam gaz
 - a. Dortmund takımı çok kaliteli
 - b. Dortmund takımı çok kalitesiz
 - c. Dortmund takımı çok yavaş
 - d. Dortmund takımı çok hızlı
2. Fener tepetaklak
 - a. Fenerbahçe puan kazanıyor
 - b. Fenerbahçe puan kaybediyor
 - c. Fenerbahçe ligde çok başarılı
 - d. Fenerbahçe şampiyon olacak
3. Taş gibi savunma
 - a. Acemi savunma
 - b. Başarısız savunma
 - c. Dikkatsiz savunma
 - d. Güçlü savunma
4. Minderde rezalet
 - a. Güreşte başarı
 - b. Jimnastikte başarı
 - c. Güreşte başarısızlık
 - d. Jimnastikte şampiyonluk

Böyle bir etkinlik, spor haber başlıklarının bir diğer özelliği olan konuşma dili kullanımının öğrenciler tarafından anlaşılmasını sağlamak için hazırlanmıştır. Spor haber başlıklarının başarılı bir şekilde yorumlanabilmesi konuşma dili kullanımı olarak adlandırılan bazı deyimlerin ve ifadelerin anlamlarının bilinmesine bağlıdır. Bu örnekte de, öğrencilerin başarılı olabilmesi bu başlıklarda bahsedilen spor olaylarıyla ilgili bilgi sahibi olmalarını gerektirmektedir. Bu etkinlik öğrencilere bu ifadelerden bazılarını öğrenme ve yorumlayabilme şansını vermektedir.

ÖRNEK 4. Aşağıdaki başlıklarda bazı sözcük oyunları kullanılmıştır. Bu başlıkları okuyunuz ve daha sonra 5'erli gruplar halinde çalışarak altı çizili sözcüklerin hangi anlamlarda kullanıldığını tartışınız.

1. Böylesini 'Çek'medik
2. Avrupa'nın Efe'si
3. Fener'in İngiliz anahtarı Atkinson

Bu etkinlikte ise, yaratıcılık özelliği üzerinde durulmakta ve kullanılan sözcüklerin spor haber başlıklarında hangi değişik anlamları ortaya çıkardığını yorumlama becerisini geliştirme hedef almaktadır.

ÖRNEK 5. Aşağıdaki başlıklarda altı çizili sözcükler bazı takım adları yerine kullanılmıştır. Bu sözcüklerin hangi takım adları yerine kullanıldığını yazınız.

1. Kartal zirve uçuşunda
2. Kartal'dan Kanarya'ya sataşma var
3. Terim Cimbom'da
4. Aslan'ın onur zaferi
5. Es Es'i bana bırakın

5. etkinlik yine yaratıcılık özelliğini vurgulamakta ve öğrencilerin değişik çağrışımları ve sembollerini anlamlarını geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

ÖRNEK 6. Aşağıdaki başlıklarda sözcüklerin bazıları sporcu veya spor takımı adları, bazıları ise spor terimleridir. Sözcükleri inceleyerek gruplara ayırınız.

1. Kayalı kilit yedi
2. Efes'ten kısaç taktiği
3. Ülker Play-Off'ta
4. Süper smaç McRae'nin
5. Emlakbank Final-Four'da

Sporcu Spor takımı Spor terimi

Bu etkinlik, her özel dil kesitinde olduğu gibi spor dilinin de kendine özgü sözcük ve terimleri olduğunu ortaya koymak ve bu özel dilde yer alan terimlerin öğrenciler tarafından anlaşılmasını sağlamak için hazırlanmıştır.

ÖRNEK 7. Aşağıdaki başlıklarda kullanılan altı çizili ifadeleri açıklayınız

1. Milliler görücüye çıktı.
2. Fener köşeyi döndü
3. Ali Şen kazdığı kuyuya düştü
4. Şen küplere bindi
5. Fena nal topladık

Bu etkinlik, deyimsel anlatımları kullanarak spor haber başlıklarının sosyal ve kültürel boyutlarını göstermekte ve öğrencilerin dünya bilgilerini kullanarak başlıkları yorumlayabilmelerine yardımcı olmaktadır.

ÖRNEK 8. Aşağıdaki soruları verilen başlıklara göre cevaplandırınız:

1. İspanya'da başarılı futbol takımı hangisidir?
2. Almanya'da başarılı futbol takımı hangisidir?
3. Fenerbahçe ile ilgili iki ayrı değerlendirme hangileridir? Açıklayınız.
4. Türk basketbolunun en başarılı takımı hangisidir?
5. Milli futbol takımının durumunu değişik sıfatlar kullanarak açıklayınız.
6. Türk güreş takımının durumunu açıklayınız.
1. Dortmund tam gaz
2. Fener tepetaklak
3. Minderde rezalet
4. İspanyol boğası Barcelona
5. Fener bomba gibi
6. Fener ışıl ışıl
7. Milliler zamba gibi
8. Türk basketbolu zirvede
9. Efes Pilsen'e şapka çıkarın
10. Minderde yaprak dökümü

ÖRNEK 9. Aşağıdaki tablo Beşiktaş, Galatasaray, Fenerbahçe, Ankaragücü ve Dortmund takımlarının durumlarını göstermektedir. Verilen başlıkları okuyarak takımların durumlarını belirleyiniz.

1. Fener tepetaklak
2. G.Saray şahlandı
3. A.Gücü derin uykuda
4. Kartal zirve uçuşunda
5. Dortmund tamgaz

Başarılı

Başarısız

Beşiktaş
Galatasaray
Fenerbahçe
Ankaragücü
Dortmund

9. etkinlik, spor haber başlıklarının tüm genel özelliklerini biraraya getirerek öğrencilerin başlıkları

yorumlayabilmelerini ve verilen bir tabloyu doldurabilmelerini sağlayacaktır.

ÖRNEK 10. Aşağıda verilen başlıkların değişik işlevleri bulunmaktadır. Bu başlıkların işlevlerini belirleyiniz ve verilen tabloda (+) kullanarak gösteriniz. (Birinci örnek olarak verilmiştir.)

1. Yılın sporcuları ödülleri aldı
2. Çağlayan gibi coşacağız
3. Şimdi kazanma zamanı
4. G.Saray Süren'i seçti
5. Aferin Avluca
6. Yazıklar olsun
7. Şahanenin Efes
8. Gol özürölüler

Başlık	1	2	3	4	5	6	7	8
--------	---	---	---	---	---	---	---	---

Bilgi verme +

Coşturma

Övme

Eleştirme

Bu etkinlik, öğrencilerin spor haber başlıklarında kullanılan farklı söylemleri ayırtedebilme becerilerini geliştirmelerini hedeflemektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi, spor haber başlıklarında genel olarak dört farklı söylem kullanılmaktadır: bilgi verme, coşturma, övme ve eleştirme. Başlıklardaki anlamın başarılı olarak anlaşılabilmesi için bu farklı söylemlerin nasıl ortaya çıktığı ve işlevlerinin neler olduğu böyle bir etkinlik ile öğretilbilir.

5. SONUÇ

Söylem çözümlemesi çalışmaları dildeki değişik söylemlerin incelenmesini gündeme getirmiştir. Bu makalede de farklı bir söylem türü olarak kabul edebileceğimiz spor haber başlıkları incelenmiştir. Bu incelemede, öncelikle kendine özgü bir yapı ve işlevi olan spor haber başlıklarının genel özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu özellikler, kısıklık, çarpıcılık, konuşma ve alan dili kullanımı, yaratıcılık ve dünya bilgisi olarak belirlenmiştir. Daha sonra ise, bu başlıkların söylem kuramı açısından bir değerlendirmesi yapılmış ve dört farklı söylemin spor haber başlıklarında belirgin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu söylemler ise bilgi verme, coşturma, övme ve eleştirme olarak adlandırılmıştır.

Bir sonraki bölümde ise, daha önce tartışılan dilin sadece dilbilgisel yapılardan oluşmayıp farklı boyutları olduğu görüşünden yola çıkarak dil öğretimine işlevsel ve iletişimsel bir boyutun eklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu çerçevede, spor haber başlıklarının öğretilmesini amaçlayan çeşitli etkinlikler sunulmuştur.

Kısaltmalar

- Hür. = Hürriyet Gazetesi
 Fan. = Fanatik Gazetesi
 Mil. = Milliyet Gazetesi
 Akş. = Akşam Gazetesi
 Tar. = Taraftar Gazetesi
 Sab. = Sabah Gazetesi
 Ftmç. = Fotomaç Gazetesi

6. KAYNAKÇA

- [1] BELL, Allan. (1991). *The Language of News Media*. Cambridge: Basil Blackwell, Inc.
- [2] VAN DIJK, Teun, A. (1985 a). *Handbook of Discourse Analysis I*. London: Academic Press.
- [3] VAN DIJK, Teun, A. (1985 b). *Handbook of Discourse Analysis II*. London: Academic Press.
- [4] BELL, Allan. (1991). *The Language of News Media*. Cambridge: Basil Blackwell, Inc.
- [5] VARDAR, Berke. (1980). *Dilbilimi ve Dilbilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- [6] BROWN, Gillian and George YULE. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: CUP.
- [7] VAN DIJK, Teun. A. (1991). *Racism and the Press*. London: Routledge.
- [8] VAN DIJK, Teun. A. (1980). *Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structure in Discourse, Interaction and Cognition*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- [9] STUBBS, Micheal. (1983). *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Chicago: The University of Chicago Press.
- [10] COULTHARD, Malcolm. (1977). *An Introduction to Discourse Analysis*. London: Longman Group Ltd.
- [11] BROWN, Gillian and George YULE. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: CUP.
- [12] BEAUGRANDE, Robert, Alain de. (1981). *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.
- [13] COOK, Guy. (1989). *Discourse*. Oxford University Press.
- [14] SANGES, Mariantonietta, Vigo. (1983). Developing Integrated Skills through Reading Newspapers. *FORUM*, Volume XXI, Number 1, January.
- [15] HAGGAN, Madeline. (1990). Hitting the Headlines. *FORUM*, Volume XXVIII, Number 1, January.
- [16] PARKS, Gerald. (1982). Using Newspapers to Teach Communication. *FORUM*, Volume XX, Number 2, April.

Bu çalışmada, 'Türkçe'de spor haber başlıkları' dilinin incelenmesi kısmı Yrd. Doç. Dr. Işıl Özyıldırım, 'öğretimi' ise Doç. Dr. Gülsev Pakkan tarafından hazırlanmıştır.